

WOJCIECH SZCZEPAŃSKI
KOMISJA BAŁKANISTYKI PAN
POZNAŃ

HISTORIA ALBAŃCZYKÓW W PRACACH BUŁGARSKICH HISTORYKÓW

BOJANA GIUZELEWA I MARIJANY STAMOWEJ

Na przełomie XX i XXI w. w różnych gremiach (w tym naukowych) monitorujących w Polsce sytuację panującą na Bałkanach, doświadczanych akurat destabilizującymi konfliktami, zwracano uwagę na istotne, o ile nie najważniejsze, znaczenie dla tej części Europy zespołu zagadnień definiowanych jako „kwestia albańska”.

W dojrzałych, specjalistycznych rozważaniach, podejmowanych przez stosunkowo nieliczne grono osób pretendujących do kompetentnego wyjaśniania polskiej opinii publicznej istoty wydarzeń, w które zaangażowane były społeczności albańskie na Bałkanach (na czele z Albańczykami z Kosowa), postulować zaczęto kompleksowe rozpoznawanie spraw albańskich. Sugerowano więc uwzględnianie w podejmowanej refleksji m.in. takich, nierzadko umykających uwadze, zagadnień, jak historia i tożsamość kulturowa Albańczyków. Dla poznania problemów wiążących się z funkcjonowaniem tego narodu podzielonego między kilka państw i wspólnot religijnych, którego przedstawiciele egzystują ponadto w bardzo zróżnicowanych warunkach ekonomicznych i socjokulturowych, zagadnienia powyższe mają istotną wartość.

Wydaje się, iż wobec wymogu czerpania wiedzy z różnych źródeł, co warunkuje obiektywizm poznawczy, niebagatelne znaczenie w przedmiocie jakiegokolwiek poważniejszej refleksji albanistycznej musi mieć dążenie do tego, by jej konstruowanie nie odbywało się wyłącznie na podstawie wiadomości podawanych w serwisach informacyjnych, analizach ośrodków eksperckich czy wszelkiego rodzaju pozostałych publikacjach przebijających się do *main streamu*, a pisanych przez autorów polskich, albańskich, tudzież pochodzących z państw i ośrodków bezpośrednio uwikłanych w podsycanie, jak też rozwiązywanie współczesnych konfliktów angażujących społeczności albańskie na Bałkanach (państwa postjugosłowiańskie, główne demokracje zachodnie na czele ze Stanami Zjednoczonymi i ich głównymi zachodnioeuropejskimi sojusznikami w Pakcie Północnoatlantyckim, Federacja Rosyjska). W związku z tak sformułowanymi pryncypiami uznać można, iż dla polskiego specjalisty,

a potencjalnie i dla szerszego kręgu rodzimych odbiorców informacji dotyczących kwestii albańskich – szczególnie gdy przybierają one postać wykładni pogłębionych co do zakresu i metodologii, a więc biorących pod uwagę m.in. wiedzę historyczną i kulturoznawczą – atrakcyjne powinno być uwzględnianie perspektywy, przez które spogląda się na Albańczyków i ich napięte relacje z sąsiadami, np. w takich państwach środkowej i południowo-wschodniej części Europy, jak: Czechy, Słowacja, Węgry, Rumunia, Mołdawia czy Bułgaria. A jednak – przede wszystkim ze względu na ograniczenia językowe, małą ilość tłumaczeń oraz ukształtowane w Polakach stereotypowe opinie, w myśl których najwartościowsze musi być to, co przychodzi z Zachodu, a także w związku z pewnymi mechanizmami politycznymi – rezultaty badań albanistycznych (czy szerzej: dotyczących obszaru Bałkanów Zachodnich) ogłaszane przez autorów z wyżej wymienionych państw nie spotykają się w Polsce z należyтым zainteresowaniem. W innym miejscu uwagi o takim wydzźwięku sformułowano już w odniesieniu do zupełnie niezadowolającej polskiej recepcji prac autorów czeskich i słowackich zajmujących się obszarem centralno- i zachodniobałkańskim¹. Poniżej mowa będzie o Bułgarach.

Tytułem egzemplifikacji warto zwrócić uwagę na dwie prace dające szansę spojrzenia na niektóre z istotnych bałkańskich problemów z nowej, szerzej w Polsce nieznanej, interesującej perspektywy, skonstruowane przez bułgarskich „historyków młodego pokolenia”, jak określano ich w pierwszej połowie mijającej dekady. Owi historycy to sofijscy badacze: Bojan Giuzelew (ur. 1967) oraz pochodząca z Gabrova Marijana Stamowa (ur. 1974). Oboje preferują w realizowanych przez siebie przedsięwzięciach naukowych zajmowanie się problematyką albańską. Uwaga B. Giuzelewa i M. Stamowej skoncentrowana jest jednak na różnych kwestiach i okresach w dziejach Albańczyków, przy czym Stamowa nie stroni również od problematyki stosunków bułgarsko-jugosłowiańskich w latach 40., 50. i 60. XX w. oraz od podejmowania zagadnień macedońskich. Oboje stali się nieco szerzej znani (szczególnie w samej Bułgarii², a w przypadku M. Stamowej także w niektórych państwach postjugosłowiańskich i w Czechach³) dzięki swoim książkowym debiutom – publika-

¹ W. Szczepański, (rec.) *Jan Pelikán, Lubomira Havlíková, Tomáš Chrobák, Jan Rychlík, Miroslav Tejchman, Ondřej Vojtěchovský*, *Dějiny Srbska, Praha 2005*, „Balcanica Posnaniensia. Acta et studia” 2007, t. XIV, s. 272-275.

² Status M. Stamowej jako eksperta od spraw kosowskich, posiadany przez nią w Bułgarii także w gremiach pozanaukowych, potwierdza m.in. jej udział w konferencji poświęconej Kosowu i partycypacji sił międzynarodowych w rozwiązywaniu problemów bezpieczeństwa tego kraju, zorganizowanej w dniach 11-15 V 2009 r. pod auspicjami Ministerstwa Obrony Republiki Bułgarii i bułgarskiego Sztabu Generalnego przez Akademię Wojskową im. Georgiego S. Rakowskiego (Centrum Historii Wojskowości i Praktycznej Dydaktyki Wydziału Bezpieczeństwa Narodowego i Obrony). Zaproszenia na konferencję wystosował dyrektor tego Centrum – płk dr Stanczo Stanczew. Konferencja odbywała się w ramach planu spotkań roboczych Programu Partnerstwa Euro-Atlantyckiego na rok 2009. Do udziału w niej zaproszeni zostali przedstawiciele państw NATO, Partnerstwa dla Pokoju, UE, a także kilku innych krajów. Podczas konferencji dyskutowano m.in. o źródłach konfliktów w Kosowie i o tzw. „precedensie kosowskim”.

³ Zob. m.in.: M. Stamova, *The Macedonian Question, Tito and Todor Zhivkov 1963-1967*, „Contributions to Contemporary History” (Inštitut za novejšo zgodovino, Ljubljana), vol. 2001, no. 1;

cjom dotyczącym historii Albańczyków, wydanym w 2003 r. w Sofii (B. Giuzelew) i w 2004 r. w Wielkim Tarnowie (M. Stamowa). Dalsze rozważania skoncentrowane będą właśnie na tych książkach i polegać na przybliżeniu ich istotnych walorów.

Wartościowe opracowania autorstwa dwojga wyżej wymienionych historyków, których recepcja w Polsce wydaje się wskazana jako mogąca pogłębić znajomość problematyki dziejów Albańczyków, a tym samym dopomóc w obiektywizacji spojrzenia na istotne bałkańskie kwestie historyczne (w przypadku pracy M. Stamowej – także polityczne), są w pełni naukowymi (pod względem poziomu merytorycznego i zastosowania aparatu krytycznego), dojrzałymi monografiami. Powstały one na podstawie dysertacji doktorskich, obronionych wcześniej na Uniwersytecie Sofijskim im. Świętego Klimenta Ochrydzkiego i w Instytucie Bałkanistyki Bułgarskiej Akademii Nauk w Sofii⁴.

Praca Bojana Giuzelewa, zatytułowana *Албанци в източните Балкани*⁵, dotyczy w dużej mierze różnych aspektów przenikania Albańczyków w epoce nowożytnej z ich terytorium etnohistorycznego ku ziemiom położonym na wschód od albańskiej kolebki aż po obszar wschodniobałkański. O kolonizowaniu Bałkanów Wschodnich przez substrat albański wiadomo polskiem uczonemu o wiele mniej niż o zasiedlaniu przez ludność albańską takich terytoriów, jak: Kosowo, Metochia, Dolina Preševska (południowo-wschodnie kresy Serbii właściwej) czy Macedonia Wardarska. Przyswojenie ustaleń Giuzelewa stanowić może zatem tym większą wartość poznawczą. Wartościowe są również rozważania na temat sytuacji etnicznej ziem uznawanych za kolebkę Albańczyków w wiekach średnich (w dobie napływu Słowian na Płw. Bałkański, a także w stuleciach XIII, XIV i XV, a więc w tzw. „jesieni średniowiecza”).

W monografii Marijany Stamowej, noszącej tytuł *Албанският въпрос на Балканите (1945-1981)*⁶, dokładnie i klarownie zostały przedstawione zagadnienia relacji albańsko-jugosłowiańskich oraz funkcjonowania Albańczyków w Socjalistycznej

taż, *Albánská menšina v Makedonii: specifické vlastnosti, aspekty a problémy (1944-1974)*, „Slovanský Přehled” 2006, ročník XCI, č. 2, s. 225-247. Zob. również, zamieszczone w materiale dostępnym w Internecie pod adresem: http://www.historiografija.hr/dokumenti/Skup_Tito_Bg_2010.pdf (29.09.2010), informacje o uczestnictwie M. Stamowej w konferencji: *Tito – viđenja i tumačenja*, zorganizowanej w dniach 7-10 V 2010 r. w Belgradzie przez Archiwum Jugosławii (Arhiv Jugoslavije). Na konferencji tej badaczka zaprezentowała referat pt. *Albanska manjina u Titovoj Jugoslaviji kao faktor u jugoslavensko-albanskim odnosima (1943-1953)*.

⁴ Rozprawa doktorska B. Giuzelewa: *Аспекти на албанското етническо проникване в Източните Балкани (XV-XVIII в.)*, obroniona została w 2000 r. na Uniwersytecie Sofijskim (recenzenci prof. Elena Grozdanowa i prof. Hristo Mamatow), zaś rozprawa doktorska M. Stamowej: *Албанският проблем в югославска федерација и югославско-албанските отношения (1945-1974)*, napisana pod kierunkiem doc. Antona Parwanowa – w 2003 r. w Instytucie Bałkanistyki Bułgarskiej Akademii Nauk w Sofii.

⁵ W. Szczepański, *O Albańczykach z bułgarskiej perspektywy: Боян Гюзелев, Албанци в източните Балкани, София 2004, Международни център за изследване на малцинствата и културните взаимодействия*, ss. 228, „Sprawy Narodowościowe. Seria nowa” 2006, z. 28, s. 193-195.

⁶ Tenże, (rec.) *Marijana Stamowa, Albanskijat wпрос na Балканите (1945-1981), Izdatelstwo „Faber”, Weliko Tarnowo 2005*, ss. 362, *tabele, mapy, diagramy*, „Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej” 2008, t. XLIII, s. 283-287.

Federacyjnej Republice Jugosławii (SFRJ), w której zachodzące stopniowo przeobrażenia ustrojowe doprowadziły do uzyskania szerokiej autonomii przez prowincję Kosovo, zdominowaną przez ludność albańską. Autorka pokazuje przekształcenia wewnątrzjugosłowiańskie, zmiany w relacjach Belgradu z Tiraną oraz ewolucję problemu albańskiego w SFRJ (w Kosowie, a także w Republice Macedonii) w wymiarach demograficznym, społeczno-politycznym i polityczno-ekonomicznym w okresie od zakończenia II wojny światowej do 1981 r. (początków posttitowskiej Jugosławii, w której doszło do radykalizacji Albańczyków i ich buntowniczych wystąpień przeciwko władzom centralnym).

Monografia Bojana Giuzelewa o Albańczykach na Bałkanach Wschodnich⁷, wydana pod auspicjami sofijskiego Międzynarodowego Centrum Studiów nad Mniejszościami Narodowymi i Stosunkami Międzykulturowymi oraz pod patronatem prof. Antoniny Żeljazkowej, mimo iż nie dotyczy współczesnych, najbardziej palących problemów składających się na szeroko rozumianą „kwesję albańską”, takich jak sytuacja w Kosowie czy też napięcia w relacjach albańsko-południowoślowiańskich na obszarze Macedonii Wardarskiej, stanowi pracę istotną dla prowadzenia fachowych badań nad bałkańskimi sprawami narodowościowymi. Przedmiotem analiz Giuzelewa stał się albański ruch migracyjny w wiekach średnich oraz (szczególnie) w epoce nowożytnej. Zgodnie z tytułem, w książce najpełniej zajęto się migracją Albańczyków z obszaru ich etnohistorycznej kolebki⁸ i usytuowanych w jej bliskości przyczółków na terytoria wschodniobałkańskie, zwłaszcza na ziemie znajdujące się współcześnie w granicach Bułgarii. Autor książki poświęcił jednak również swoją uwagę późniejszej, różnokierunkowej (re-)migracji albańskiej z osad położonych na ziemiach bułgarskich.

Praca B. Giuzelewa, oparta na bogatej podstawie źródłowej (Anna Komnena, Georgius Pachymeres) oraz historiograficznej i filologicznej (m.in. opracowania: J. Hahna, A.M. Seljiszczewa, M. Šufflaya, K. Jirečka, G. Stadtmüllera, W. Zlatarskiego, V. Ciorovicia, P. Bartla, A. Desnickiej, P. Malingoudisa, S. Pulahey, H. Kaleshiego i M. Domiego), ujęta została w formie chronologiczno-problemowej. Odnaleźć można w niej sporo interesujących uwag na temat koegzystencji Słowian Południowych i Albańczyków. Autor omówił dość wyczerpująco funkcjonowanie obu żywiołów na ziemiach, które współcześnie wchodzi w granice państwa albańskiego oraz bezpośrednio do niego przylegają (interesujące są tu np. wywody na temat obszaru południowoalbańsko-epirskiego i zachodzących tam w średniowieczu przeobrażeń struktury etnicznej). W książce zwrócono również uwagę na połowę IX w. jako moment wejścia ziem zachodniomacedońskich i południowoalbańskich pod jurysdykcję Bułgarów. Następnie dość wnikliwie zanalizowano średniowieczne kontakty albańsko-bułgarskie, podkreślając znaczenie, jakie miały dla ich rozwoju migracje ludności

⁷ Poniższe uwagi nt. rozprawy B. Giuzelewa wykorzystują obszernie fragmenty recenzji: W. Szczepański, *O Albańczykach z bułgarskiej perspektywy...*

⁸ Szerzej na temat jej identyfikowania: tenże, *Niektóre kontrowersje związane z pochodzeniem Albańczyków, ich kolebką terytorialną i etnonimem*, „Sprawy Narodowościowe. Seria nowa” 2005, z. 26, s. 81-96.

albańskiej na ziemi macedońskiej. Przybliżając powyższe kwestie B. Giuzelew omówił również: wpływy słowiańskie na toponomastykę i leksykę albańską, zagadnienie pojawienia się w źródłach historycznych terminów Albańczycy i Arban(on) oraz identyfikacji albańskiego terytorium ethohistorycznego (tu stanowisko Bojana Giuzelewa interesująco koresponduje z poglądami wyrażanymi niegdyś w historiografii polskiej przez Wincentego Swobodę⁹), problem wpływu procesów islamizacyjnych na przemieszczanie się Albańczyków w kierunku wschodnim w wieku XVI.

W dalszych partiach książki uwaga autora koncentruje się na funkcjonowaniu poszczególnych skupisk Albańczyków na obszarze wschodniobałkańskim. Odnotowywane są tu ich katolickie kolonie w Kratowie i Kopilovcach oraz prawosławne osady albańskie na ziemiach północnobałgarskich (m.in. Arbanasi, Poroišće, Červená voda). Za istotne uznać można m.in. informacje o działalności kupieckiej Albańczyków z Kopilovic, a także te, które dotyczą obecności albańskiej w Sofii już od XVII wieku¹⁰.

Bojan Giuzelew przybliży również historię aktywności antyosmańskiej Albańczyków z ziem bułgarskich w okresie od końca XVI w. do 1812 r., a także, jak już zasygnalizowano wyżej, podejmuje zagadnienie migracji Albańczyków z ziem bułgarskich do Wołoszczyzny, Mołdawii i na ziemi ukraińskie. W skarbcu historiografii stosunkowo łatwo odnaleźć można interesujące omówienia wczesnonowożytnych migracji Serbów z ziem, na których koegzystowali oni z Albańczykami, do Czarnogóry, Serbii, Dalmacji, Banatu, na Węgry, a nawet na ziemi ukraińskie i rosyjskie. W niektórych z tych omówień zawarte zostały informacje o związanym z tzw. *se-obami* Serbów (XVII-XVIII w.) przemieszczaniu się z centralnych Bałkanów ku północy grup Albańczyków, zwłaszcza katolików z Metochii¹¹. Temat migracji na północ od swoich siedzib części ludności albańskiej z terytoriów bułgarskich, na których osiadła ona wskutek wcześniejszych wędrówek, ciągle stanowi grunt nader słabo rozpoznany. Podobnie nikła jest wiedza większości bałkanistów polskich (a i wielu innych) o problemach migracji Albańczyków do Tracji i tamtejszej koha-bitacji Albańczyków, Słowian Południowych i Greków.

Praca Marijany Stamowej¹² – uczennicy prof. Miłczo Łalkowa i doc. Antona Parwanowa, zatrudnionej od 2004 r. w Instytucie Bałkanistyki Bułgarskiej Akademii

⁹ W. Swoboda, *Informacje „Descriptio Europae Orientalis” na tle innych przekazów średnio-wiecznych o Albańczykach*, „Balcanica Posnaniensia. Acta et studia” 1999, t. IX/X, s. 93-104; tenże, *Korzenie konfliktów narodowościowych na Bałkanach*, „Balcanica Posnaniensia. Acta et studia” 2001, t. XI/XII, s. 15-22.

¹⁰ Na temat stolicy Bułgarii jako prężnego ośrodka diaspyry i odrodzenia narodowego Albańczyków w XIX i na początku XX w. zob.: S. Draškić, *Evropa i albansko pitanje (1830-1921)*, Beograd 2000, s. 33-36.

¹¹ N. Malcolm, *Kosovo. A Short History*, London 1998, s. 140-148; P. Imami, *Srbi i Albanci kroz vekove*, Beograd 2000, s. 63, 67; M. Brusin, *Rasprava o Kosovu. Zašto gubimo Kosovo?*, Novi Sad 2004, s. 20; B. Hrabak, *Haramije, odmetnici i ustanici u starim raškim oblatima od 1450-1700*, „Niški zbornik” 1979, 3, s. 3-12.

¹² Poniższe uwagi nt. omawianej rozprawy M. Stamowej wykorzystują obszerne fragmenty recenzji: W. Szczepański, *Marijana Stamowa*, Albanskijat wapros na Bałkanite (1945-1981)...

Nauk w Sofii – stanowiąca przeredagowaną i poszerzoną wersję obronionej w 2003 r. dysertacji doktorskiej, poświęcona zagadnieniom i momentom mającym bardzo ważne znaczenie dla rozwoju kwestii albańskiej na Bałkanach, napisana została w układzie chronologicznym. Składa się z czterech rozdziałów, w których kolejno omówiono istotne elementy kwestii albańskiej w latach: 1945-1949, 1949-1966, 1967-1974 oraz 1975-1981. Odbiorcom wskazano problemy mające zasadnicze znaczenie dla kolejnych etapów rozwoju tej kwestii w relacjach albańsko Jugosłowiańskich i wewnątrzjugosłowiańskich. Książka bułgarskiej badaczki nie stanowi zatem, co mylnie zostało zasugerowane w tytule, całościowego omówienia kwestii albańskiej na Bałkanach. Bałkańską arenę, na której rozgrywała się w omawianym w pracy M. Stamowej okresie kwestia albańska, tworzyły wszakże nie tylko Albania i Jugosławia oraz Bułgaria (przywoływana w pracy w różnych kontekstach, szczególnie jednak w związku z bałkańskimi planami federacyjnymi z pierwszych lat po II wojnie światowej). Nie wolno tutaj zapomnieć o Grecji. Państwo to nie tylko graniczy z Albanią i Jugosławią, ale też ma na swoim terytorium niemalą społeczność albańską. Grecja, o czym również należy pamiętać, od lat 50. XX w. wiązała się z Jugosławią, przy jednoczesnych napięciach w relacjach z Albanią, przewycięzonych ostatecznie dopiero w latach 1987-1988¹³.

Przeprowadzony przez M. Stamową wywód historyczny, w którym przybliżono poszczególne etapy rozwoju kwestii albańskiej w Jugosławii i w relacjach jugosłowiańsko-albańskich (miejscami „z Bułgarią w tle”), jest – co stanowi ogromną zaletę pracy – niezwykle jasny, uporządkowany, świadczący o rozległej wiedzy badaczki. Odtworzenie przez Marijanę Stamową dużej liczby faktów i staranne informowanie o okolicznościach opisywanych zdarzeń oraz ich uczestnikach wystawia autorce jednoznacznie pozytywne świadectwo.

Rozprawa Stamowej z pewnością pomaga zrozumieć istotę związków między kwestią albańską w Jugosławii a napięciami pojawiającymi się stale od końca lat 40. (konflikt Tito-Stalin) minionego stulecia w relacjach jugosłowiańsko-albańskich. Tym czytelnikom, którzy przed sięgnięciem do recenzowanej publikacji wiedzieli już o okolicznościach rozprawy Envera Hoxhy ze zwolennikami sojuszu z titowską Jugosławią, buntującą się od końca lat 40. XX w. przeciw modelowi komunizmu rodem z ZSRR oraz represjonującą stalinowców, książka bułgarskiej historyk umożliwia lepsze poznanie uwarunkowań, w których (w czasie szczególnie trudnym dla jugosłowiańsko-albańskich relacji międzysąsiedzkich) przyszło funkcjonować i zabiegać o swoją godność oraz zachowanie własnej tożsamości Albańczykom zamieszkującym Macedonię, Metochię, Kosowo, Czarnogórę oraz tę część obszaru Serbii właściwej (serb. *uža Srbija*), którą stanowią jej południowo-wschodnie krańce, przylegające do Kosowa.

Marijana Stamowa ukazała w swojej pracy różnice w położeniu ludności albańskiej w poszczególnych częściach Jugosławii w latach 1945-1981. Wydaje się, że w związku z pojawianiem się sporej ilości literatury ujmującej wyłącznie problematykę kosowską, szczególny walor poznawczy mają te uwagi sofijskiej badaczki, któ-

¹³ T. Czekalski, *Albania*, Warszawa 2003, s. 195-196.

re poświęciła ona statusowi ludności albańskiej w Macedonii w latach 1949-1966. W pełni rozumiałe jest jednak, że uwaga autorki koncentruje się, mimo wszystko, głównie na Kosowie. Wszak to właśnie sytuacja w tej południowoserbskiej prowincji, której status ulegał w omawianym w książce okresie istotnemu przededefiniowaniu, miała ważne znaczenie dla rozwoju kwestii albańskiej w Serbii, w Jugosławii, a nawet na całych Bałkanach.

Kosowscy Albańczycy, dziedziczący tradycję Ligi Prizreńskiej, której działalność (lata 1878-1881) stanowiła inaugurację albańskiego odrodzenia narodowego i wiązała się z otwartym zmanifestowaniem przez Albańczyków celów terytorialnych zagrażających ich sąsiadom (w historiografii serbskiej mówi się wprost o skonstrowaniu przez Ligę projektu wielkoalbańskiego), upominali się w socjalistycznej Jugosławii o swoje prawa zdecydowanie głośniejsz niż ich rodacy z innych zakątków federacyjnego państwa. Również albański reżim E. Hoxhy najbardziej zainteresowany był ideologicznym oddziaływaniem na Albańczyków z Kosowa.

Praca Marijany Stamowej ukazując ewolucję postaw ludności albańskiej w Kosowie kreuje wizerunek kosowskich Albańczyków – wewnątrzjugosłowiańskiej „piątej kolumny”, zdolnej do rozsadzania od wewnątrz państwa, w którym przez kilkadziesiąt lat mówiono o „braterstwie i jedności” jako naczelnej zasadzie współżycia ze sobą przedstawicieli różnych nacji i wyznań. W wywodach bułgarskiej badaczki nie sposób jednak dopatrzeć się tonu niewłaściwego dla naukowej analizy (np. oskarżycielskiego). Autorka książki o „kwestii albańskiej na Bałkanach” stara się ważyć swoje opinie. Traktując o momentach, którym w opiniach innych historyków nierzadko towarzyszą emocjonalne oceny, swoją uwagę skupia ona na tym, o czym historyk może się wypowiadać jak najobiektywniej, a więc na tych kwestiach, które zrelacjonowane zostały w przekazach źródłowych, możliwych po odpowiedniej weryfikacji do uznania za podstawę wyjaśnień i wnioskowania. Dlatego czytając prezentowaną książkę ma się czasem wrażenie, że stanowi ona (miejscami nieco bezbarwny) zapis faktów związanych np. z kolejnymi posiedzeniami ministerstw, rad albo centrali poszczególnych kompartii czy też odpowiednich komórek ich regionalnych oddziałów. Należy jednak, nie zrażając się tego typu wrażeniami, z uznaniem odnieść się do przedkładania przez autorkę warsztatowej rzetelności i zamiłowania do szczegółu nad – coraz częściej spotykaną u badaczy dziejów powszechnych – skłonnością do przedstawiania pobieżnego i uproszczonego, ale za to efektownego obrazu danych zdarzeń czy zjawisk z przeszłości. W wielu miejscach M. Stamowa formułuje zresztą jednoznaczne i ostre w swoim wydźwięku opinie, popierając je natychmiast cyframi, procentami, katalogiem faktów czy nawet tabelami zawierającymi konkretne dane (np. ze spisów ludności). W kompetentny sposób autorka posługuje się również informacjami ze źródeł memuarystycznych (spuścizna Svetozara Vukmanovicia-Tempego, Mošy Pijadego, Georgi Dymitrowa) oraz z najważniejszych wystąpień politycznych: Josipa Broz-Tity, Envera Hoxhy, Edvarda Kardelja, Panajota Pljaku i Aleksandara Rankovicia, utrwalonych w różnych publikacjach. Wykorzystanie ich, wespół z archiwaliami i publikowanymi dokumentami, pozwala pokazać charakter przeobrażeń ustrojowych w titowsko-kardeljowskiej Jugosławii w sposób nie budzący merytorycznych (w tym metodologicznych) zastrze-

żeń i bez sztucznego kreowania kontrowersji. Dzięki temu możliwe jest dostrzeżenie w tych przeobrażeniach mechanizmów erozji komunistycznego systemu państwa jugosłowiańskiego (ukazanych zwłaszcza przez Michała J. Zachariasa¹⁴ i Jerzego Targalskiego¹⁵), które umożliwiły Albańczykom w Kosowie awansowanie z pozycji zbiorowości upośledzonej na pozycję społeczności, która przez ok. półtorej dekady (po 1974 r.) mogła usiłować zdominować Serbów i innych nie-Albańczyków mieszkających w tej prowincji.

Pozytywnym walorem książki M. Stamowej jest fachowe przeprowadzenie przez autorkę konfrontacji danych źródłowych, zdobytych podczas kwerend w głównych archiwach Bułgarii, Macedonii, byłej Jugosławii/Serbii i Czarnogóry oraz Słowenii¹⁶, z różnymi informacjami podawanymi przez twórców literatury przedmiotu. Sofijska badaczka na użytek prowadzonych przez siebie badań sięgnęła po prace autorów: serbskich, macedońskich, bułgarskich, czarnogórskich, chorwackich, bośniackich, albańskich oraz pochodzących spoza Bałkanów. W tym miejscu należy podkreślić, że godne uznania jest przyswojenie przez M. Stamową prac czołowych historyków albańskich (z Albanii, byłej Jugosławii oraz na emigracji)¹⁷, których znaczenie usiłuje się niekiedy poza albańskimi środowiskami naukowymi umniejszać. Najobszerniej jednak bułgarska bałkanistka wykorzystała dorobek historyków z byłej Jugosławii, szczególnie zaś Serbów i Macedończyków¹⁸ oraz specjalizującego się w problematyce jugosłowiańsko-albańskiej badacza czarnogórskiego – prof. Đorđe Borozana¹⁹. Spektrum wykorzystanego materiału źródłowego oraz użytej przy pisaniu pracy literatury jest imponujące. Z niewykorzystanych przez Stamową dzieł na ewentualne przywołanie zasługiwałaby jednak jeszcze choćby jedna z ważniejszych edycji źródłowych, opracowana przed kilkoma laty przez Ljubodraga Dimicia i wspomnianego wyżej Đorđe Borozana²⁰. W pracy tej znalazły się liczne do-

¹⁴ M.J. Zacharias, *Komunizm – federacja – nacjonalizmy. System władzy w Jugosławii 1943-1991. Powstanie – przekształcenia – rozkład*, Warszawa 2004.

¹⁵ J. Targalski, *Mechanizmy demontażu Jugosławii na przykładzie Słowenii i Serbii (1986-1991)*, rozprawa doktorska napisana pod kier. prof. dr. hab. Pawła Wieczorkiewicza w Wyższej Szkole Humanistycznej im. A. Gieysztora w Pułtusk (2006); tekst w formacie pdf dostępny w Internecie na stronie: <http://www.abcnet.com.pl>.

¹⁶ M. Stamowa wykorzystała w swojej pracy zbiory z następujących archiwów: Dyplomatycznego Archiwum MSZ Republiki Bułgarii, Dyplomatycznego Archiwum Związkowego MSZ Socjalistycznej Republiki Jugosławii, Archiwum Jugosławii, Państwowego Archiwum Republiki Macedonii oraz Archiwum Słowenii. Autorka skorzystała również z treści dokumentów dyplomatycznych brytyjskiego *Foreign Office* poprzez CIBAL (Centrum Informacji Naukowej i Dokumentacji Bałkanistycznej).

¹⁷ Autorka sięgnęła do tekstów takich m.in. autorów albańskich, jak: Aleks Buda, Sinan Hasani, Ali Hadri, Kristaq Prifti, Ramadan Marmullaku, Masar Kodra, Sami Repishti i Paskal Milo.

¹⁸ W recenzowanej pracy wykorzystano m.in. prace: Branko Petranovicia, Vladimira Dedijera, Dragana Bogeticia, Dušana Batakovicia, Kostadina Palešutskiego, Stojana Kiselinovskiego i Violety Ačkoskiej.

¹⁹ Đ. Borozan, *Velika Albanija. Porijeklo – ideje – praksa*, Beograd 1995; tenże, *Jugoslavija i Albanija u dvadesetom veku*, [w:] *Jugoslovenska država 1918-1998*, Beograd 1999, s. 199-211.

²⁰ *Jugoslovenska država i Albanci*, priredili Lj. Dimić, Đ. Borozan, t. I-II, Beograd 1998.

kumenty dotyczące stosunków jugosłowiańsko-albańskich z lat 1918-1920 – część z nich ukazuje ówczesne korzenie niektórych problemów, które zaistniały w późniejszym okresie w wewnątrzjugosłowiańskich stosunkach Jugosłowian i Albańczyków, stanowiących przedmiot dociekań M. Stamowej.

Dorobek historiografii bułgarskiej stosunkowo często wzbogacany jest wartościowymi monografiami dotyczącymi sąsiednich regionów i społeczeństw. Dominuje wprawdzie zainteresowanie ziemią macedońskimi i ludnością macedońską spoza Bułgarii, sporo uwagi poświęca się jednak od pewnego czasu także terytorium zamieszkiwanym przez Albańczyków i poszczególnym społecznościom albańskim: ludności północno- i południowoalbańskiej, Albańczykom z Macedonii czy ich rodakom z Kosowa i Metochii. Po wartościowym tomie studiów o Albanii i tożsamości Albańczyków, który ukazał się w Sofii pod redakcją Antoniny Żeljazkowej w 2000 r.²¹, oraz po kilku pracach napisanych przez Krastjo Manczewa, jak też przy jego współudziale, w których znalazły się kompetentnie opracowane partie dotyczące historii Albańczyków²², do rąk bułgarskojęzycznych czytelników trafiły w 2004 r. prace B. Giuzełewa i M. Stamowej. Dorobek Marijany Stamowej znają w Polsce na razie nieliczne osoby zajmujące się bliżej dziejami Bułgarii i Macedonii (spośród których wymienić należy przede wszystkim prof. Elżbietę Znamierowską-Rakk z Warszawy) lub też historią Albańczyków (m.in. autor niniejszego artykułu, nie tylko recenzujący, ale też cytujący bułgarską historię w niektórych swoich tekstach²³). Można założyć, iż wobec zaangażowania M. Stamowej w kooperację z polskimi historykami-balkanistami, przejawiającą się szczególnie w związku z aktywnością Polsko-Bułgarskiej Komisji Historycznej (funkcjonującej przy Instytucie Historii Polskiej Akademii Nauk oraz Instytucie Bałkanistyki Bułgarskiej Akademii Nauk) oraz Seminarium Bałkańskiego w Studium Europy Wschodniej Uniwersytetu Warszawskiego²⁴, istnieje pewna szansa na pogłębianie polskiej recepcji prac tej autorki. Z kolei

²¹ *Albanija i albanskite identičnosti. Izsledivanija*, red. A. Żeljazkova, Sofija 2000.

²² *National Problems in the Balkans: History and contemporary Developments*, ed. by K. Mančev, Z. Grigorova, B. Bobev, Sofija 1992; K. Mančev, *Nacionalnijat vopros na Balkanite*, Sofija 1999; S. Dimitrov, K. Mančev, *Istorija na balkanskite narodi*, t. II, Sofija 1999.

²³ W. Szczepański, *Przesłanki i etapy formowania się narodu albańskiego. Uwagi teoretyczne*, „Consensus – Studenckie Zeszyty Naukowe” 2006, 6, s. 245-256; tenże, *Kosowo (zarys historii polityczno-społecznej)*, „Przegląd Zachodni” 2010, nr 1 (334), s. 115-139. Omawianą w komunikacie pracę M. Stamowej wykorzystano również przy pisaniu dotychczas niepublikowanego artykułu: tenże, *Wpływ „politycznej likwidacji” Aleksandara Rankovicia na przeobrażenia komunizmu jugosłowiańskiego*. Abstrakt niniejszego tekstu wydrukowano w materiale: *Komunistyczni bohaterowie: władcy, święci, towarzysze, Spala, 26-29 listopada 2009* [program i zbiór abstraktów referatów konferencyjnych], s. 29-30.

²⁴ M. Stamowa, *Na drodze do narodowego zjednoczenia narodu albańskiego (1878-1944)*, [w:] *Integracja i tożsamość narodowa w Europie Środkowo-Wschodniej na przestrzeni dziejów. Z prac Polsko-Bułgarskiej Komisji Historycznej*, red. nauk. E. Znamierowska-Rakk, Warszawa 2007, s. 83-94; też, *Walka narodu bułgarskiego o niepodległe i zjednoczone państwo*, „Obóz. Problemy narodów byłego obozu komunistycznego” 2009, nr 51: *Wolność i bezpieczeństwo narodów Europy Środkowo-Wschodniej*, t. I, red. E. Znamierowska-Rakk, s. 107-123. Zob. również: L. Moroz--Grzelak, *Konferencja: Wolność i bezpieczeństwo narodów Europy Środkowo-*

znajomość i wykorzystanie przez polskich badaczy przybliżonej wyżej pracy Bojana Giuzelewa należy uznać za śladowe, a o zmianę takiego stanu rzeczy może nie być łatwo. Obecnie, pomijając jedną recenzję jego książki wskazaną w przypisach do niniejszego artykułu, jak również przywołanie jej w dwóch szkicach autora tej recenzji²⁵, odnotować można wyłącznie zainteresowanie się książką o Albańczykach na Bałkanach Wschodnich przez Borysa Przedpełskiego (zaangażowanego w popularyzację problematyki albańskiej doktora teologii starokatolickiej z Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie), który sięgnął do publikacji sofijskiego historyka podczas pisania popularnego szkicu poświęconego historii średniowiecznej Albanii, zamieszczonego na stronie internetowej Towarzystwa Polsko-Albańskiego²⁶. Na marginesie wspomnieć warto o tym, iż praca B. Giuzelewa zauważona została za to w tak chętnie przyjmowanych w Polsce za wzór Stanach Zjednoczonych. Z jednego z amerykańskich źródeł internetowych wiadomo, że trafiła ona do biblioteki kalifornijskiego Uniwersytetu w Berkeley, posiadającej pokaźny zbiór publikacji użytecznych przy prowadzeniu studiów wschodnieuropejskich i sławistycznych²⁷.

Kończąc niniejsze rozważania życzyć można sobie, by przybliżone tu publikacje Bojana Giuzelewa i Marijany Stamowej znalazły z czasem w Polsce grono odbiorców liczniejszych niż kilka czy kilkanaście osób. Poznanie treści rekomendowanych opracowań może bowiem ich czytelnikom umożliwić przyjrzenie się istotnym elementom „kwestii albańskiej” z nowej, nieznannej w Polsce szerzej, interesującej perspektywy.

Zusammenfassung

Geschichte der Albaner in der Arbeiten der bulgarischen Historikern Bojan Giuzelev und Marijana Stamova

Der Aufsatz weist auf zwei in Sofia in den Jahren 2003 und 2004 herausgegeben wertvollen Bücher hin. Sie zeigen den Forschungsstand über albanische Problematik, der von bulgarischen Historikern durchgeführt wurde. Die in diesem Aufsatz besprochene Bücher sind Arbeiten von Bojan Giuzelev (geb. 1967) unter dem Titel *Die Albaner in Ostbalkanen* und von Marijana Stamova (geb. 1974) unter dem Titel *Die albanische Frage in Balkanen (1945-1981)*.

Die erste aus den erwähnten Bücher betrifft in hohem Grade der verschiedenen Aspekte der Durchdringung von Albanern in der Neuzeit aus ihrem ethnohistorischen Gebiet nach von der albanischen Wiege nach Osten gelegenen Ländern – bis zum ostbalkani-

-*Wschodniej w XIX-XX w. – Studium Europy Wschodniej Uniwersytetu Warszawskiego*, 24-25 kwietnia 2009, Warszawa, „Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej” 2010, t. XLV, s. 389-392.

²⁵ W. Szczepański, *Niektóre kontrowersje...*; tenże, *Kosowo...*, s. 121.

²⁶ http://www.towpolalb.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=71:-dzieje-sredniowiecznejalbanii&catid=16:historia&Itemid=13 (29.09.2010).

²⁷ <http://www.lib.berkeley.edu/doemoff/slavic/pdfs/eejul08.pdf> (29.09.2010).

sehen Gebiet. Über die Kolonisation von Ostbalkanen durch das albanische Substrat weiß man bei uns viel weniger als über Besiedlung durch die albanische Bevölkerung solcher Gebiete wie: Kosovo, Metochia, Preševtal oder Wardarmazedonien. Die Aneignung der Befunde von B. Giuzelev kann also desto größeren Erkenntniswert darstellen.

Im Buch von M. Stamova, das ein bisschen trügerischen Titel trägt, wurden die Fragen der albanisch-jugoslawischen Beziehungen und des Lebens der Albaner in dem kommunistischen Jugoslawien berührt, in dem die schrittweise vorkommenden Verfassungswandlungen zur Erlangung der breiten Autonomie durch die Provinz Kosovo geführt haben. Die Verfasserin zeigt die innenjugoslawischen Umgestaltungen, die Änderungen in der Beziehungen Belgrad mit Tirana und die Evolution der albanischen Frage in damaligem Jugoslawien (in Kosovo und auch in Republik Mazedonien) in demografischem, politisch-gesellschaftlichem und ökonomisch-politischem Ausmaß. Die Endzäsur der Überlegungen von M. Stamova bilden die Anfänge des Jugoslawiens nach dem Tode Titos, in dem zum Radikalismus der Albaner und ihren rebellischen Auftreten gegen die Zentralbehörden kommt.

Nach der Meinung des Aufsatzverfassers könnte die Rezeption der Untersuchungen von B. Giuzelev und M. Stamova in Polen zur Vertiefung des Verständnisses vieler Fragen führen, die ungewöhnlich wesentlich für verwickelten Komplex der Balkanfragen sind.

